

rarlaştırılmıştır. 1840 yılında sayıları kırka yükseltilen kapıcıbaşılar, "serbevâbîn-i rikâb-ı hümâyûn-ı mülûkâne" unvanıyla mîrâhurluğa bağlanmıştır. Böylece rikâb-ı hümâyûn ve dergâh-ı âlî unvanlarıyla kapıcıbaşılık ikiye ayrılmıştır. Daha imtiyazlı olan rikâb hizmetindekiler nöbetleşe olarak cuma ve bayram selâmlıkları ile diğer resmî günlerde istihdam edilmiştir. Vak'anüvis Ahmed Lutfi Efendi dergâh-ı âlî kapıcıbaşılarının isimlerini liste halinde vermiştir (*Tarih*, V, 32-34). Yine aynı tarihçi, bir süre önce emekliye ayrılan kapıcıbaşılardan fakru zaruret içine düştüklerini belirtmektedir (*a.g.e.*, III, 165). 1851 yılında kapıcıbaşılığın derecesi yeniden belirlenmiştir. Mülki rütbelere arasında önemli yeri olan kapıcıbaşılık 1908'de kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, s. 99, 108, 132, 176, 194; nr. 4, s. 56; nr. 5, s. 120, 623, 650; nr. 6, s. 27, 28, 29, 52, 318, 444, 450, 481, 611, 654; nr. 12, s. 334, 464; nr. 90, s. 123, 287, 289; BA, Cevdet-Saray, nr. 329, 2742, 2745; Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (nşr. Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1959, tür.yer.; *Fatih'in Teşkilât Kânunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi* (nşr. Abdülkadir Özcan, TD, sy. 33 [1982] içinde), s. 31, 32, 35, 42; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri*, İstanbul 1991-96, III, 135, 136, 369, 370; IV, 265, 542, 552, 587; VII, 24, 245, 246, 249, 300; VIII, 138, 139; IX, 100, 152; *Anonim Tevârih-i Âli Osmân* (nşr. F. Giese – haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 136; Lutfi Paşa, *Asafnâme* (nşr. Mübahat Küçüköğlü, Prof. Dr. Bekir Küçüköğlü'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 18, 21, 78; Âli Mustafa, *Mevâidü'n-nefâis fi kavâidü'l-mecâlis* (nşr. Mehmet Şeker), Ankara 1997, s. 276, 282-283; Selânikî, *Tarih* (İpşirli), I-II, bk. İndeks; Ayn Ali, *Risâle-i Vazifehorân*, s. 93; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 4, 6, 25; *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfii'l-mü'minîn* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1980, s. 109-110, 111, 112, 113; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 27, 41, 121; *Eyyûbi Efendi Kânunnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 21, 29, 33, 56; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âli Osman* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1998, bk. İndeks; Tevkiî Abdurrahman Paşa, *Kânunnâme* (MTM, V/3 [1331] içinde), s. 9, 10, 13; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, bk. İndeks; *İsâzâde Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, s. 24, 27, 29, 43, 46, 168, 188, 228; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 59, 87, 89, 124, 167, 179; II/A, s. 11, 15, 47, 71, 75, 82, 89, 106, 119, 120; III, 39, 45; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 17, 18-19; Vâsîf, *Tarih* (İlgürel), s. 172, 206, 283, 300, 329, 352, 366, 392; *Teşrifât-ı Kadime*, s. 15, 17, 80, 91; Hammer (Atâ Bey), III, 230; Lutfi, *Tarih*, III, 165; V, 32-34; IX, 53, 63, 68, 191; X, 45; XIII, 48; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 80, 275, 358; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, bk. İndeks; a.mlf., "Kapıcı", *İA*, VI, 201-202; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler*, Tel-

hisler (1597-1607), İstanbul 1970, s. 28, 38, 46, 55, 90, 115, 119; J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, s. 32-33; R. F. Kreutel, *Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Velî* (trc. Necdet Öztürk), İstanbul 1997, s. 9, 20, 66; Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânin-i Osmânî ve Râbita-i Âsitâne", *TED*, sy. 14 (1994), s. 15, 16, 17, 19, 22; Pakalın, I, 212-213; II, 167-171; R. Mantıran, "Kapıdji", *EI²* (Fr.), IV, 590-591; Abdülkadir Özcan, "Eşik Ağası", *DİA*, XI, 462-463.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

KAPIKULU

Osmanlı Devleti'nin
merkez kuvvetlerini teşkil eden
maaşlı askerlerin genel adı.

Osmanlılar'da doğrudan padişaha bağlı olarak sarayda görevli maaşlı askerî zümreler için bu vasıflarını belirtmek üzere kullanılan **kapıkulu** terimi zamanla varlıklı veya nüfuz sahibi kimselerin hizmetinde bulunanları da ifade etmiştir. Askerî mânada kapıkulu İslâm devletlerindeki hassa askerî teşkilâtını karşılamakta. İslâm Türk devletlerinden Karahanlılar, Gazneliler, Hârizmşahlar, Selçuklular, Eyyûbiler ve Moğollar'da hassa askerî teşkilâtı bulunmakta olup bunların kaynağını genellikle savaş esirleri veya köleler oluşturmuştur.

Osmanlılar'da hassa askerleri kapıkulu ocakları adı altında çeşitli sınıflara ayrılmıştır. Bunlar önceleri pençik kanununa göre alınan savaş esirlerinden seçilirken daha sonra devşirme kanununa göre toplanan Osmanlı tebaası gayri müslim çocuklarından teşkil edilmiştir. Bazan "kul taifesi" olarak da anılan bu birlikler esas olarak merkezde bulunurlar, sefer esnasında ve ordugâhta padişahı ve otağını muhafaza ederlerdi.

Kapıkulu askerleri yaya ve atlı olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştı. Yayalar kendi aralarında acemi, yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacısı, humbaracı ve lağımıcı adları altında yedi oaktan oluşmaktaydı. Bazı kaynaklarda top arabacıları, lağımıcı ve humbaracı ocaklarından söz edilmekte, buna karşılık sakaların adı geçmekte (Marsigli, s. 70, 72, 89), bazılarında ise sadece lağımıcılara yer verilmemektedir (Ahmed Cevâd, s. 3). Bir kısım kaynaklarda humbaracılar ve lağımıcılarla birlikte sakalardan da söz edilmektedir (Mahmud Şevket Paşa, s. 6).

Erleri acemi oğlanı adıyla anılan Acemi Ocağı bazı kaynaklarda kapıkulu ocakları

arasında geçmemekle birlikte başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere diğer kapıkulu ocaklarına asker yetiştirmekteydi. Yeniçeriler kapıkulu ocaklarının ilk kurulan kısmı, en kalabalık ve en nüfuzlu askerleriydi. XV. yüzyıldan itibaren Hacı Bektaş-ı Velî'ye nisbetle Bektaşî Ocağı adıyla da anılan Yeniçeri Ocağı cemaat ortaları, sekbân ve ağa bölükleri diye üç kısma, bunlar da kendi içlerinde çeşitli birliklere ayrılırdı. Cebeci Ocağı'nın mensupları olan cebecilerin başlıca görevi yeniçerilere silâh temin etmek, bu silâhların bakım ve muhafazasını yapmaktı. Topçu Ocağı'nda çeşitli ebatta güllerle atabilen irili ufaklı toplar imal edilir ve bunlar üzerinde eğitim yapılırdı. Top imal eden ve kullanan diye iki sınıfa ayrılan topçuların da kaynağı Acemi Ocağı idi. Top Arabacıları Ocağı, büyük topların naklinde kullanılan arabaların imal edildiği ve bakımının yapıldığı yaya kapıkulu ocağıydı. Küçük ve fazla ağır olmayan toplar katır ve deve sırtında taşınıp, top nakli mümkün olmayan yerlerde ise seyyar top dökümhaneleri kurularak buralarda toplar ve güllerle dökülürdü. Top arabası imalâthanesi İstanbul'da Tophane'de, arabacıların kışları Şehremini, arabaları çeken hayvanların ahırları ise Ahırkapı semtlerindeydi. Bir tür el bombası imal edicileri ve kullanıcıları olan humbaracılar önceleri cebeci ve topçu ocaklarına bağlı iken İstanbul'un fethinden sonra müstakil hale getirilmişlerdi. Humbaracıların merkezde bulunanları ulûfeli, taşradakiler ise dirlikli idi (bk. HUMBARACI). Yaya kapıkulu ocaklarından olan Lağımıcı Ocağı'nın askerleri özellikle kale muhasaralarında toprak altında tüneller açarak buralara yerleştirdikleri patlayıcı maddelerle fetihleri kolaylaştırılırdı. Cebecibaşığıya bağlı olan ulûfeli lağımıcılar merkezde, lağımıcıbaşığıya bağlı dirlikli lağımıcılar taşrada bulunurdu.

Atlı kapıkulu ocakları sipah, silâhdar, ulûfeci ve gurebâ bölüklerinden teşekkül eder, bunlardan ulûfeci ve gurebâ bölükleri sağ ve sol diye ayrıca ikiye ayrılırdı. Atlı merkez kuvvetlerinden ilk teşkil edilen silâhdar bölüğü olup sipah bölüğü Fâtiht Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur. Daha sonra sağ ve sol ulûfecilerle sağ ve sol gariplerin de ilâvesiyle süvari kapıkulu ocaklarının sayısı altıya çıkmıştır. Marsigli çavuşları da kapıkulu süvarileri arasında zikretmektedir (*Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Vaziyeti*, s. 70, 100). Tımarlı sipahilerden ayırmak için kapıkulu süvarilerine altı bölük adı veril-

miştir. Ulûfeciyan ve gurebâ bölüklerine ise bölükât-ı erbaa veya dört bölük denirdi. Mevki ve rütbe yönünden yaya kapıkulu neferlerinden yüksek olan süvariler nüfuz bakımından yeniçerilerden sonra gelirlerdi. Kapıkulu süvarilerinin en imtiyazlıları sipah ve silâhdar bölükleri olup bunlara yukarı bölükler adı da verilmiştir. Bunların ve orta bölükler diye de anılan ulûfeci bölüklerinin kendilerinden başka aldıkları ücretlere göre hizmet neferleri vardı. Aşağı bölükler olarak bilinen gurebâ bölüklerinin ise hizmet neferleri yoktu.

Kapıkulu askerleri doğrudan padişahın şahsına bağlı olduğundan sadece onunla birlikte seferlere katılırlardı. Ancak Kanûnî Sultan Süleyman'dan sonraki padişahların başkumandan olarak sefere çıkma geleneğini terketmeleri üzerine III. Murad zamanında bu teamülden vazgeçilmiş, kapıkulu askerleri artık serdâr-ı ekremlerin kumandası altında sefere çıkmaya başlamışlardır (*Eyyübî Efendi Kânnâmâmesi*, s. 41).

Pençik ve devşirme kanunlarına göre toplanan ve Türk-İslâm terbiyesine göre yetiştirilen kul taifesi sadece orduda değil devlete ait saray ve bahçelerde de istihdam edilirdi. Nitekim hükümdarlık saraylarının hizmet erbabı ve muhafızları olan baltacı ve bostancılar, hatta kapıcı gibi saray görevlileri de kapıkulu olarak adlandırılırdı. Baltacı ve bostancıların zaman zaman kapıkulu süvariliğine terfi ettirildikleri de olurdu. Kapıkulu olarak devlet hizmetine giren bir nefer, kabiliyeti varsa devletin en yüksek makamı olan sadrazamlığa kadar yükselebilirdi.

Eski gulâm sisteminin Osmanlı döneminde yeniden organizasyonu sayılan kapıkulunun nüfuzu Yıldırım Bayezid zamanında artmaya başlamıştır. Bu padişahın Anadolu'da güttüğü merkezîyetçi siyaset gereği önemli idarî ve askerî görevler doğrudan padişaha bağlı kapıkullarına verilerek kendi başlarına hareket eden güçlü yerli ailelerin. Türkmen beylerinin nüfuzları kırılmak istenmiş, fakat 1402 Ankara bozgunuyla bu faaliyet yarım kalmıştır. Daha sonraki toparlanma döneminde gerek Çelebi Mehmed gerekse oğlu II. Murad izledikleri yumuşak siyasetle kullar ve timarlı sipahiler arasında denge kurmaya çalışmışlar ve başarılı da olmuşlardır. Fâtih Sultan Mehmed zamanında kul sisteminin yerleşmesiyle, nüfuzları iyice artan kapıkulu askerleri savaşlarda etkin rol oynamışlardır.

Kapıkulu, ilk defa 1444-1446 yılları arasında II. Mehmed'in birinci hükümdarlık döneminde devlet adamları tarafından nüfuz mücadelesi için etkili bir şekilde kullanılmıştır. II. Mehmed'in tahttan uzaklaştırılması ve II. Murad'ın yeniden saltanati elde etmesi olaylarında kapıkulu askerleri önemli rol oynamış ve bir bakıma güçlerinin nerelere kadar ulaşabileceğini görmüşlerdir. Kapıkulu, nisbeten eski Osmanlı geleneğini devam ettiren irsi ve yarı feodal bir yapıya sahip uç beylerine karşı da merkezî otoritenin en büyük dayanağı idi. Zira bu beyler, padişaha ve merkezî kuvveti temsil eden beylerbeyilerine karşı gelmekten, hatta merkeze baş kaldıran şehzadeleri desteklemekten çekinmezlerdi. II. Mehmed, mutlak hâkimiyetini kurabilmek için bu iki gücün nüfuzunu kırmaya çalışmış ve bunda başarılı olmuştur. Karaman seferi dönüşünde 1451'de, Çandarlı Halil Paşa'nın adamı yeniçeri ağası Kurtçu Doğan ile birçok ocak ileri gelenleri ve askerleri ordudan atmış, yerlerine doğrudan saraya bağlı sekban bölüklerinden tayinler yapmış, bundan böyle yeniçeri ağalığına da sekbanbaşılar getirilmeye başlanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra merkezîyetçi ve mutlak iktidarını yerleştirmek için Çandarlı Halil Paşa'yı bertaraf eden Fâtih Sultan Mehmed vezîriâzamlığa devşirme asıllı vezirleri getirmeye özen göstermiş, böylece kul sistemini yerleştirmeye gayret etmiştir. Bu arada doğrudan şahsına bağlı kapıkulu ordusunu yeniden düzenlemiş ve güçlendirmiştir. Onun zamanında mevcudu 8-10.000 civarında olan Yeniçeri Ocağı merkezî otoritenin başlıca dayanağı olmuştur.

Fâtih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra II. Bayezid'in tahta geçmesi de kapıkulunun kendisine verdiği destek sayesinde gerçekleşmiştir. Nitekim dönemin vezîriâzamı Karamânî Mehmed Paşa'nın Şehzade Cem'i tutmasına karşı yeniçeriler Şehzade Bayezid'i destekleyip yeni padişahın kul olmayanları devlet idaresine getirmeme sözü almışlardır. II. Bayezid zamanında Gedik Ahmed Paşa'nın öldürülmesinin ardından muhalefete kalkışan yeniçerilere karşı padişah yeni bir güç olarak Yeniçeri Ocağı içinde doğrudan kendisine bağlı ağa bölüklerini kurmuştur. II. Bayezid'in, büyük oğlu Şehzade Ahmed lehine saltanattan çekilmek istemesine rağmen yine yeniçerilerin destek verdikleri Şehzade Selim tahta geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine giderken bazı devlet ricâlinin tahrikleriyle pa-

dişahın otağına kurşun sıkacak kadar ileri giden yeniçeriler zafer sonrasında hemen İstanbul'a dönülmesi hususuna da alet edilmişler, fakat bu tahriklerin fâilleri şiddetle cezalandırılmıştır.

Kanûnî Sultan Süleyman döneminin başlarında bazı devlet adamlarının tahrikiyle ayaklanan yeniçeriler, bu defa Vezîriâzam Makbul İbrâhim Paşa'yı azlettirmek istemişlerse de bunu gerçekleştirememişlerdi. II. Selim'in cülûsunda bahşiş yüzünden yaptıkları taşkınlıklar da Sokullu Mehmed Paşa'nın aldığı tedbirlerle önlenmişti.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vezîriâzamların mevkilerini güçlendirmek amacıyla kapıkulu ocaklarını kıskırtmaları âdetâ mûtat hale geldi. Meselâ Yemişçi Hasan Paşa'yı azlettirip yerine geçmek isteyen sadâret kaymakamı Güzelce Mahmud Paşa'nın bu hususta kapıkulu süvarisinin desteğini ve şeyhülislâmın fetvasını padişaha bildirmesi üzerine III. Mehmed vezîriâzamı bir suç işlediye kendisinin cezalandırabileceğini, veziriyle kendisi arasına kulun girmesine gerek olmadığını belirtmişti. Ancak bu olay, Yemişçi Hasan Paşa'nın dayandığı yeniçerilerle kapıkulu süvarilerini karşı karşıya getirmiş (Kâtib Çelebi, I, 187 vd.), bu durum kapıkulu içinde birbirine muhalif iki grubun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Kapıkulu askerleri en büyük infiallerini II. Osman'a karşı göstermişler ve yeniçeriler, ocaklarını kaldırmak isteyen padişahın feci şekilde ölümüne sebep olmuşlardır. Bu olaydan sonra yeniçeriler IV. Murad'ın 1632'de işleri ele almasına kadar devlet işlerinde etkilerini göstermişlerdir. Yaklaşık on yıl kadar süren bu dönemde mevkilerini güçlendirmek isteyen vezîriâzamlar kapıkulu askerlerini siyasî emelleri için kullanmışlardır. Sultan İbrâhim'in tahttan indirilmesinde de rol oynayan yeniçeriler, çocuk yaştaki padişah IV. Mehmed'in ilk sekiz yılında sadrazam tayinlerinde belirleyici bir güç olmuşlar, bu arada yine iktidar mücadelelerine alet edilmişlerdir. Bu karışıklıklar 1656 yılında Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığına kadar sürmüştür. II. Viyana Kuşatması'ndan sonra başlayan çok cephe savaşları gerek merkezde gerek taşrada bütün dengeleri altüst etmiş, kapıkulu zümreleri merkez dışında da etkili şekilde yayılmıştır. 1703 Edirne Vak'ası kapıkulunun yeni bir güç denemesi haline dönüşürken aynı durum 1730 Patrona Halil İsyanı ile bir defa daha ortaya çıkmış, ancak onu takip eden yıllarda alınan tedbir-

lerle nisbeten kapıkulu zümreleri arasında belirli bir mutabakat sağlanmış, bu arada ocakları ıslah çalışmalarına da hız verilmiştir. Ancak III. Selim döneminde kurulan Nizâm-ı Cedîd ordusunun yenîçerilerin tehdidiyle ilga edilmesinin ardından artık kapıkulu ocaklarının en etkili son temsilcisi gibi kalan Yeniçeri Ocağı II. Mahmud tarafından kaldırılmış, diğer kapıkulu ocakları da ya ilga edilmiş veya hazırlanan yeni kanunlarla yeniden teşkilâtlandırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

3 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Nezihi Aykut v.dğr.), Ankara 1993, s. 105, 106, 594; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 414; II, 512, 612, 746, 747; *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, tür.yer.; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 88 vd.; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1974, s. 15 vd.; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 27-29, 41-46, 51, 71, 84-85, 90 vd.; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Tel-hüsû'l-beğân fi Kavânin-i Âl-i Osmân* (nşr. Sevim İlğürel), s. 143 vd.; *Eyyûbî Efendi Kânun-nâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 37, 40 vd.; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 187 vd.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamları-na Öğütler: Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (haz. Hüseyin Ragıp Uğural), Ankara 1969, s. 67 vd.; a.mlf., *Züde-i Vekâyât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 12, 55, 85, 168, 192, 197, 199, 240, 290, 432, 502, 533, 543, 575; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 310 vd.; Hammer, *Staatsverfassung und Staatsverfaltung*, I-II, tür.yer.; Ahmed Cevâd, *Târih-i Asker-i Osmânî*, İstanbul 1299, I, 2 vd.; Cevdet, *Târih*, I, 37; XII, 166 vd., 185; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kuyâfet-i Askeriyyesi*, İstanbul 1325, s. 2-7; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Vaziyeti*, s. 68-101, 153 vd.; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, tür.yer.; a.mlf., *Kapıkulu Ocakları*, I-II; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, tür.yer.; A. H. Lybyer, *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi* (trc. Seçkin Cılızoğlu), İstanbul 1987, s. 54 vd., 91-94, 97-98; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1987, tür.yer.; a.mlf., "Mehmed II", *İA*, VII, 511 vd.; Pakalın, II, 173-175; Abdülkadir Özcan, "Altı Bölük", *DİA*, II, 531; a.mlf., "Buçuktepe Vak'ası", a.e., VI, 343-344; a.mlf., "Devşirme", a.e., IX, 254-257; a.mlf., "Gurebâ Bölükleri", a.e., XIV, 201-202.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

KAPIYA ÇIKMA

(bk. BEDERGÂH).

KAPİTÜLASYON

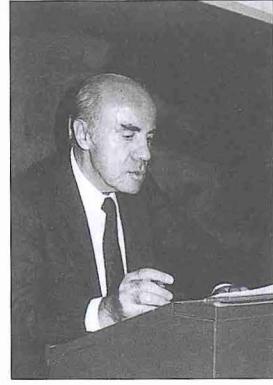
Bir müslüman devlette güven içinde ticarî faaliyetlerde bulunmak üzere hıristiyan devletlere verilen imtiyaz (bk. AHİDNÂME; İMTİYÂZÂT).

KAPLAN, Mehmet

(1915-1986)

Edebiyat tarihçisi, tenkitçi ve yazar.

Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde doğdu. İlkokulu Sivrihisar'da, orta ve lise öğrenimini Eskişehir'de tamamladı. Yüksek Muallim Mektebi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi'nden mezun olduğu yıl, M. Fuad Köprülü tarafından asistan adayı olarak Türkiyat Enstitüsü'ne alındı (1939). Ancak Köprülü'nün siyasete atılarak üniversiteden ayrılması üzerine XIX. Asır Türk Edebiyatı Kürsüsü'nün başına getirilen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın asistanı oldu. 1942'de doktorasını verdi. 1944'te doçentliğe, 1953'te profesörlüğe yükseldi. 1958 yılında öğretime başlayan Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Edebiyat Fakültesi dekanı olarak görev yaptı, bu arada Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kurdu. Türk halk edebiyatı sahasında ilk çalışmaları burada başlatarak asistanlarıyla beraber derlemelerde bulundu. 1960'ta İstanbul'daki kürsüsüne döndü. 1974 yılında Türkiyat Enstitüsü müdürü, 1982'de Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanı, 1983'te ikinci defa Türkiyat Araştırma Merkezi müdürü oldu. Ekim 1983'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu üyeliğine seçildi. Bu resmî görevlerinin yanı sıra Kültür Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı'nın kurduğu kültür, dil ve edebiyat komisyonlarının çoğunda görev aldı. 1936'da öğrenci bursuyla Almanya'da, 1949-1950 ve 1959-1960 yıllarında Fransa ve İngiltere'de, 1967'de Almanya, Fransa, İngiltere ve İsviçre'de inceleme ve araştırma yapmak üzere bulunan Mehmet Kaplan ayrıca Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde konferanslara ve seminerlere katıldı. Ocak 1984'te emekli oldu ve ölümüne kadar Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde yüksek lisans ve doktora dersleri verdi. Mezarı Karacaahmet Kabristanı'ndadır. Kendisine Millî Kültür Vakfı tarafından "millî kültüre hizmet şeref armağanı" verilmiş (1981), emekliliği münasebetiyle Dergâh Yayınları tarafından *Mehmet Kaplan'a Armağan* (İstanbul 1984), ölümünden sonra da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nce *Mehmet Kaplan İçin* (Ankara 1988) adlı kitaplar yayımlanmış, ayrıca *Boğaziçi* (Mart 1986, sy. 45) ve *Türk Edebiyatı* (Mart 1986, sy. 149) dergileri onun için birer özel sayı çıkarmıştır.

Mehmet Kaplan

Yazı hayatına 1939 yılında şiirle başlayan Mehmet Kaplan, zihnini meşgul eden hemen bütün fikirleri deneme ve makalelerinde ortaya koymuş, yıllar boyunca giderek olgunlaşan düşünce sistemi bu yazılar vasıtasıyla sonraki nesilleri etkilemiştir. Nuri Hisar, Ruhi Çınar, K. Domaniç, Osman Okatan, Osman Selçuk, Nuri Tarhan takma adlarını da kullanan Kaplan'ın büyük bir kısmı *Hareket, Gençlik, Çığır, İnkılâpçı Gençlik, İstanbul, Bizim Türkiye, Yeni Sabah, Komünizme Karşı Mücadele, Hisar, Türk Yurdu, Çağrı, Türk Düşüncesi, Yol, Türk Kültürü, Milliyet, Büyük Türkiye, Bayrak, Türk Edebiyatı, Tercüman, Millî Kültür, Kaynaklar, Türk Dili*'nde olmak üzere 100'e yakın gazete ve dergide yayımlanan deneme, makale ve tercümelelerinden bir kısmı kitap haline gelmiştir.

Uzmanlık alanı yeni Türk edebiyatı olmakla beraber Mehmet Kaplan, Türk edebiyatının asırlar boyunca devam eden tarihi seyri içinde vücuda gelen belli başlı kültür eserlerini ele alıp incelemiş, bunları değişik edebî metotlarla değerlendirmiş, böylece yetiştirdiği araştırmacılara yeni ufuklar açarak kültür ve fikir hayatının gelişmesinde önemli rol oynamış çok yönlü bir ilim adamıdır. Güzel sanatlardan fikir akımlarına, kültür ve medeniyet meselelerinden politikaya, din, ilim ve tarih konularından devlet ve üniversite problemlerine kadar çok geniş bir alanı kapsayan deneme tarzındaki yazılarıyla bir fikir adamı olarak da kendini kabul ettiren Mehmet Kaplan'ın üzerinde ısrarla durduğu hususların başında millî kültür ve medeniyet meseleleri önemli bir yer tuttu. Ona göre bir organizasyon olan devleti meydana getiren aslı unsur millettir. Uzun tarihleri boyunca pek çok devlet kuran Türkler'in devamlılığını sağlayan, onları ayakta tutan ise kültürleri olmuştur. Şu halde milleti millet yapan